

БАЗИЧНА ОПОЗИЦИЈА ДІЄСЛОВНОГО ВИДА*

Абстракт: У русинистици значна увага пошвечена категорії часу, а, кед слово о категорії вида, увага ше затримує лем на уровню дефинованя категорії и основних поняцох у ей рамикох. Автор у першей часци роботи представя потерашні славистични вигледованя хтори унапрямени на утвердзоване основней опозиції на хторей ше базує категория дієсловного вида, а у другой редефинує потерашні становиска. Редифинованю предходзи критичне огляднуце на становиска руских граматичарох хтори базичну опозицію категорії вида видзели у опозиції перфективносци (законченосци) и имперфективносци (незаконченосци). Автор у роботі виноши аргументи за запровадзоване новей дієсловней категорії – категорії акционсарта, а базичну опозицію категорию вида видзи у опозиції тотивносци (цалосносци) и атотивносци (нецалосносци).

Ключни слова: руски язык, категория вида, категория акционсарта, перфективносц, имперфективносц, тотивносц, атотивносц

1. УВОД

Гледане сущносци категорії дієсловного вида славистох дзекеди приводзело по диаметрално противни становиска. Намагаюци ше сумирац попатрунки русистох В. В. Виноградов видзелює три основни теорії (Виноградов, 1972: 391-392). Перша ше базує на становиску Ф. Миклошича хтори подзелене на *закончени* и *незакончени вид* у русийским дієсловним систему толкує як розщипене спричинене, з єдного боку, зоз законченосцу дії, а, з другого боку, з тирваньом дії. Друга теория виходзи зоз значеньох дієсловних префиксох. Єй творитель А. Х. Востоков, хтори вид спатра як вираз етапох, т. є. закончени вид по нїм означує початок и конец ситуації, а незакончени вид означує стредок ситуації. Треца, пунктуална теория, базує ше на ученюх перше К. Бругмана и В. Делбрика, а потим Ф. Сосира и А. Меса

* Робота настала як резултат проектох 187002 и 187017, хтори финансиє Министерство науки Републики Сербії.

(Стевановић, 1989: 531-532). Творителе тей теорії тримаю же закончени вид преноши ситуацию як нетирвацу, точкову, пунктуалну, док незакончени вид преноши ситуацию як тирвацу, линеарну. Сам Виноградов свойо видзене семантики законченого вида базовал на поняцу *іраніца гії* (*ірегел дейсївля*). Дїєслова законченого вида, по нїм, означую дїю хтора досягує свой циль, свою граніцу, огранічуюци и одстранюючи представу о тирваню дїї (Виноградов, 1972: 394).

Початком седемдзешатих рокох Н. С. Авилова спатра ученя аспектологох и зводзи их на два (Авилова, 1976: 21-22). По першим, закончени вид преноши ситуацию виражену з дїєсловом як кед би була целосна и монолитна; тото ученє по авторки виходзи зоз пунктуалней теорії. По другим, закончени вид преноши досягованє нукашней абстрактней граніци, односно ция одредзеної ситуації, по чийм ше досягованю ситуациа вичерпує и престава. Авилова ше надовязує на ученє Виноградова, пребераючи аж и дзепоеднї його пригварки на становиско же целосц основне значене законченого вида. Авторка формулує два пригварки: 1. значене целосци не облапя шицки дїєслова, окреме не тоти у хторих ше дїя преноши як зложена, зоз вецей часцох составени процес, хтори досягує свою граніцу преїг поступного розвиваня або преїг зменяючого витворїованя окремних виражованьох (напр. *йойагаїть*, *йовыйалквивайть*, *йонасїроїшть*; рус. *йойагац*, *йовируцовац*, *йонаїравяц*); 2. значене целосци нїяк не координує зоз лексичну семантику дїєсловах, а лексична семантика дїєсловах условує можлівосц/неможлівосц ступаня дїєсловах до видового одношеня. Вона, як и Виноградов и Маслов, негира результативносц як евентуалну основу законченосци и незаконченосци, наглашуюци же тот упечаток найвецей походзи од "префиксованих дїєсловах результативного способа дїї" (исте: 24).

И попри намаганя же би ше тота розлика медзи чеженьом гу граніци и результативносцу нагласела, тримає же И. П. Мучнїк оправдано виноши думанє же означеня *їрисусїво/одсусїво чеженя гу іраніци* Л. П. Размузена, *одредзеносц/неодредзеносц гії* у одношеню на витворїованє у часу Ф. Ф. Фортунатова и *резулїаїивносц/нерезулїаїивносц гії* С. Карцевского барз блїзки та теорії хтори до основох уноша даєдно з тих трох означеньох у сущносци представляю вариянти єдней истей теорії (Мучник, 1971: 97). У складу з тим ше и прилаплївосц ученя за хторе ше закладаю Виноградов и Авилова приводзи под знак питаня.

О. П. Расудова тиж спатра становиска своїх предходнїкох, але дава першенство гевтому по хторим вид представя ситуацию позберано, сумарно, зжато, у своей вкупносци. При тим, виноши авторка, "бешеднїк може акцентовац вичерпаносц розвою, досягованє граніци, облапиц з думку цали процес, а може преношиц одредзени прикмети баржей придавено, подро-

зумйовац их” (Рассудова, 1982: 6). Очиглядне же ше прикмета досягованя граніци при законченому виду трима за подредзenu прикмету спатраня целосци. Расудова зоз илустративними прикладами доказує же ше досягованє граніци у розвою ситуації не нагласує вше, цо значи же тота прикмета ані не обовязна при законченому виду. У прикладах *Вон решил їерейїи на новую робойїу*, *Дейїи у нас заболели* и *Почему вы задержались?* (рус. *Вон ришел їрейсц на нову робойїу*, *Дзеци нам ше їохорели* и *Прецо сце ше заїримали?*) видзимо праве таки случаї. Ришованє преходзєня на нову роботу, охорйованє дзецох и затримованє у дачим одн. досягнуце одредзєней граніци (цїля) процеса ришованя, охорйованя и затримованя не уключени до поля спатраня бешедніка, але за комуникацию найзначнейше спатранє ситуацийох як целосних. Авторка, як и заступніки теорії досягованя граніци, прикмету результативносци хтора ше чувствує, трима за провадзаци ефект, у тим случаю, за провадзаци ефект целосного спатраня. Попри тим, у шицких случайох кед ше нагласує досягованє граніци, значенє целосци ше подроумює (исте: 7). Пребераюци Комрийово приклади *їоужинаїїь* и *оїоужинаїїь* (рус. *дакус заесц на вечеру / їовечерац* и *навечерац ше*) (Сомгіє, 1989: 19), Расудова ше склада з нїм же, гоч ше обидва дієслова третираю як закончени, перше ше, за розлику од другого, одноши гу єдзєню як целосци, не визначуюци закончованє єдзєня – у смислу досягованя граніци оподобєней у засицованю з єдлом (напр. *Мы їоужинали їосле їо-луночи*). Цалосне спатранє ситуації ясно обачлїве у обидвох дієсловах, а законченосц ситуації виразнейше визначєна лєм у другим.

З другого боку, шлїдзаци А. В. Бондарка, Расудова трима же незакончени вид не овладує з даєдним одредзєним семантичним означєньом хторе би ше виражовало стаємно. Вон би ше аж могол хасновац и барз шлєбодно, але, по словах авторки, до того не приходзи бо незакончени вид вязани зоз противставяньом законченому виду. Гоч незакончени вид може найдиректнейше негирац означєнє целосносци, цо найчастейше и роби, вон, медзитим, може и имплицитно виражовац тото означєнє або голєм може буц неутрални спрам нього. Так напр. у прикладу *Турисїи їоднимались на їору* (рус. *Турисїи ше грабали на їору*) ситуація може буц похопєна (1) як кед би була у одвиваню, же не доходзи до своєй граніци, значи, нецалосно; (2) як факт, значи, имплицитно, цалосно (Рассудова, 1982: 8).

До подобного заключєня приходзи и Е. В. Петрухина, виглєдуюци материял ческого и русийского языка. Вона трима же у контексту поєдинєчней дії форми законченого вида виражую означєнє *цалосносци*, а форми незаконченого вида означєнє *їроцєсуалносци*. Кед у дзєпоєдних типох контекста означєня целосносци и процєсуалносци не виражєни експлицитно, авторка бєшєдує о *неуїтралїзациї* видовєй спротивєносци (Петрухина, 1977: 34).

2. ПОПАТРУНКИ РУСИНІСТОХ НА КАТЕГОРИЮ ВИДА

Генерално патраци, у русинистики ше дієсловному виду дава мала увага, без огляду на факт же тот категория, попри категорії дієслового часу, єдна з найзначнейших дієсловних категорийох руского языка.

У *Грамаїи бачваньско-рускей бешеди* Гавриїл Костельник дзелі дієслова на *недоконьчени* (*незакончени*) и *доконьчени* (*закончени*), надпоминаючи же подзелене установене з оглядом на *їшрванє* (подцагнул Г. К.) дії, наставанє итд. (Костельник, 1975: 273). Недокончени дієслова виражую такі дії, наставаня итд. хтори ше розпочали, але ещи ше не довершили (напр. *чийац, шедзиц, їисац, їодскаковац*); докончени дієслова виражую такі дії, наставаня и под. хтори ше розпочали, але уж и закончели (напр. *їречийац, шеднуц, найисац, їодскошиц*).

У часци хтора ше дотика дієслового вида, гоч ше дієсловни вид як категория анї не спомина, Костельник дава ещи два кратки надпомнуца: (а) же и докончени и недокончени дієслова "затримую свойо значенє у шицких часох и способох висказованя", (б) же ше każde дієслово „легко може преробиц з недоконьченого на доконьчени и обратно" (з префиксом, суфиксом або презвуком) (исте).

На вецей неточности и недоповедзености у твердзеньох Костельника у русинистики вообщє не указованє у цеку 4-5 деценийох, од обявйованя першей рускей граматики 1923. року, а дзепоедним одвитуюца увага не пошвєцована по нешкайши дні. Од неточностих и/або недоповедзеностих спомніме даскельо: а) обидва спомнути файти дієсловах не зявюю ше у шицких часох, б) не може każde законченє дієслово преїсц до незаконченого и обратно, в) не мяню шицки дієслова свойо форми лем на даєден зоз спомнутих трох способох преходзєня з єдного вида до другого, цо ше подроумює зоз формулації, але ше тот преход витворює и зоз їх комбинованьом, г) дзепоедни дієслова анї не муша мянєц свою форму, а можу прєношиц обидва види. Док ше дієслова законченого вида у минималним контексту не можу зявиц у презенту т. є. у конструкторії *V-ø* (Фейса, 2009), дієсловом незаконченого вида то не прєдставя почежкосц (напр. дієслова *найисац* и *їойайриц* у *Я найишем* и *Вони їойайра* реализації ситуацийох локую до сегмента будучности, а дієслова *їисац* и *їайриц* у *Я їишем* и *Вони їайра* до сегмента терашньосци).

Дзепоедни дієслова незаконченого вида як напр. *завишиц, значиц, їрешлідовац, сочувсївовац, сосїоїц ше* и др. не маю форми законченого вида. Дзепоедни дієслова законченого вида ше тиж зочую зоз одредзенима ограниченнями при формованю паралелних дієсловах незаконченого вида напр. *їойиц* (а од *зайиц – зайивац*), *зробиц* (а од *доробиц – дорабяц*), *їойрец* (а од

*уїрец – уцерац), увидзиц (а од іривидзиц ше – іривидзовац ше), ойїїац ше (а од виїїїац – виїїїовац), одсїац (а од засїац – зашїїовац) и други. Костельник не дотика ані факт же ше медзи основнима дієсловами не зяваю лем незакончени дієслова (напр. *мац, мочи*), але и закончени дієслова (напр. *гац, сїац ше*). Суплетивизация як еден зоз способох ”преробйованя” дієслова одного вида до дієслова другого вида тиж не спомнута (напр. *брац – вжац, класц – йоложиц, биц – вдерциц, бешедовац – йовесиц*).*

Не наглашене ані зявене же противставяне дієсловаох хторе ше манифестує у обачлївих видових парох часто не залаплює шицки значеня одного дієслова. Наприклад: кед шесце служи на коцки дієслово *виїрац* видуву пару формує зоз основним дієсловом *їрац* а не зоз виведзеним дієсловом *виїравац*; дієслова *йочїїїац* и *йочїїїовац* не формую видуву пару, гоч би ше то на перши попатрунок могло обчековац.

Поставя ше питанє чи уключованє тирваня до класификації дієсловаох оправдане. Чи наисце тирванє ситуациї хтора ше преноши зоз дієсловом незаконченого вида *йодскаковац* у напр. *йодскаковац на еdney ноїи* длугше од тирваня ситуациї пренешеної зоз дієсловом законченого вида *їречїїїац* у напр. *їречїїїац йозберани ївори Шексїира*? До обчекованя же дієслово законченого вида преноши краткотирвацшу ситуацию, а дієслово незаконченого вида длуготирвацшу, не уклоплює ше ані тирванє ситуациїох у синтагмах *йошедзиц два їогзини* (закончени вид) и *їагац зоз їняїїоїо йоверха* (незакончени вид).

Формуляция же закончени дієслова виражую ситуацию ”хтора почала, але ше уж и закончела” тиж поволує на додатково толкованя. Чи дієслово *зашїїивац* преноши ситуацию як закончену кед закончени лем ей початок, а сама ситуация шпиваня у ствари лем започала? Кед же преноши, чи вец и дієслово *їайїриц*, традиционално тримане за дієслово незаконченого вида, тиж законченого вида у вислову *Я їайїрел їоїї филм лем до їоли бо несїїало сїїруї*, з оглядом на то же ситуация патреня филма виповедзена з дієсловом претаргнута одн. закончена, а можлїва аж и замена зоз дієсловами законченого вида *одїайїриц* и *виїайїриц*?

Одредзenu забуну не уноши лем парциална законченосц, але и упечаток же скоро кажда ситуация, виповедзена зоз гоч хторим дієсловом незаконченого вида, хтора локована до сегменту прешлосци – закончена. У прикладох *Вон їриходзел до нас у младосци їар роки* и *Вон їришол на їїри днї їрешлоїо мешаца* и дієслово *їриходзиц* и дієслово *їрисц* можу ше тримац за дієслова законченого вида по цитираней дефиниції законченого вида. З другого боку, шицки ситуациї хтори змесцени до сегменту будучносци охабяю упечаток незаконченосци, бо у векшини случайох не зробени ані перши кроцаї гу їх реализациейом. То случай и зоз ситуациями пренешенима зоз дієсло-

вами *найисац* и *чийац* у *Найишем йисмо* у маю и *Вони буду чийац*, хтори змесцени до сегменту будучносц а до чийх реализацийох ані не муши присц. Без огляду же ше тоти и подобни питаня зявйовали у славистики и наводзели вигледовачох на заключене же можебуц *законченосц* и *незаконченосц* не тоти означеня на хторих би требало базовац категорию дієсловного вида, вони у русинистики не розпатрани.

Микола М. Кочиш дієсловни вид третира як єдну зоз штирох категорийох хтори характеризую дієслово. Дієсловни вид и дієсловни род, за розлику од дієсловного часу и способу, по нїм, категорії хтори ше находза у нукашнім змисту дієслова (Кочиш, 1978: 63), з чим, найвироятнейше, жада визначиц же тоти два дієсловни категорії насампредз завиша од лексичного змиста самих дієсловах, а не од контекста. Док категория рода виповеда ”*преходносц, реализованє роботи лєм при иснованю обекта*”, категория дієсловного вида виповеда ”*тирванє роботи, недоконченосц роботи, роботу часово неогранічену*”. Здобува ше упечаток же автор виєдначує значеня незакончених дієсловах зоз значенями категорії вида у целосци. З оглядом же далей у тексту наглашел же и дієслова руского языка як и дієслова славянских языкох маю прикмету же зоз свою форму указую на тирванє дії або стану (исте: 71), можеме повесц же ше Кочиш у приступу гу аспекту надовязує на становиско Костельника. Отадз и дзелїдба дієсловах на 1. *имієрфективни* (*недокончени, тїирваці*) напр. *йисац, шедзиц, йиц* и 2. *йєрфективни* (*докончени, крайкоїирваці*) напр. *найисац, шеднуц, виїиц*. Наприклад: *Шедзи ми їу цали гзень, Пправе шедла*.

Споминанє прикметох *часовей неограніченосци* имперфективних дієсловах и *часовей ограніченосци* перфективних дієсловах у єдней фусноти, гоч то сам автор не наводзи, недвосмислово указує на уплїв Александра Белича. Дотиканє тих прикметох, можеме шлєбодно повесц, лєм декларативней природи, бо ше гу їх розробку автор вецей не враца. У *Грамаїшки рускоїо языка* вон експлицитно пише же дзелїдба на докончени и недокончени дієслова установена на тирваню дії. ”Докончени дієслова означую роботу котра ше реализує у одредзеной хвильки. Вони можу указовац на початкови момент роботи (*зайїивац, зайаліц*), закончуюци момент (*їррезац, їрескочиц*) або лєм же работа окончена у єдней хвильки (*шеднуц, скочиц*). [...] Недокончени дієслова означую роботу або стан чи збуване котри тирваю длугши час або неогранічено. Основне при нїх же не указую доконченосц, але тирванє роботи, значи процес котри не докончени (*йисац, йишем, йисал сом, будзем йисац, йисал бим*)” (Кочиш, 1977: 95).

Гоч ані Кочиш не пошвецує дієсловному виду обяжнейшу часц свойого лингвистичного опуса, вон видову проблематику, заш лєм, спатрал вельо ширше од Костельника. Вон обачує же не можлїве кажде дієслово преруциц

з одного вида до другого, як и же егзистую дієслова хтори свою припадносц єдней або другей групи дієсловах одкриваю аж у виреченю або синтагми. Напр. дієслово *видзиц* законченого вида у прикладу *Накадзи іо видзел, іакоі іо іознал*, а незаконченого вида у прикладу *Вон не видзи на єдно око*. Попри тим, вон розликує и *секундарни дієсловни вид* хторого творя имперфектизовани и перфектизовани дієслова. *Имїперфектизованани дієслова* (напр. *здзивац, іуицац, скакац, давац*) формую ше од перфектизованих дієсловах (*здзац, іуициц, скочиц, дац*) и можу означовац а) дію хтора тирва длужей и б) кратку дію хтора ше повторює (итеративни, повторюючи дієслова). *Перфектизованани дієслова* (напр. *сїануц, джубнуц, шеднуц*) формую ше од имперфективних дієсловах (*сїац, джубац, шедзиц*) (Кочиш, 1978: 71-72). Ніяку сущну розлику, з єдного боку медзи перфективними и перфектизованими дієсловами и, з другого боку медзи имперфективними и имперфектизованими дієсловами Кочиш не визначає.

Кочиш ше у своєй анализи унапрямує на пременку основного дієслова хтору уноша префикси и суфиси и затримує ше на значеньох зложених дієсловах. По спатраню петнац префиксох вон утвердзує же од значнейших значеньох зложених дієсловах найзначнейше значене унапряменосци и то: а) приближоване и оддальоване (напр. *їрибеїнуц, їринєсц, дойсц, доцаїнуц ше, одисц, одїлашиц, одїїїац ше*); б) напрям спрам горе (напр. *винєсц, вилєциц, видрайац ше, вицаїнуц*); в) од горе надолу (напр. *злєциц, зисц, сїуициц, зодрец, омлациц, обиц, окресац*); г) по поверхносци дачого (напр. *їосийац, їоляц, їобеїац, їоходзиц, їочухац*); ґ) напрям нука (напр. *убєїнуц, уцаїнуц, войсц, вохїац*); д) вонка (напр. *висц, вицаїнуц, вибеїнуц, вихїац*); е) з преднього або заднього боку (напр. *їредложциц, їредкладац, зацаїнуц, їодруциц, їодцаїнуц*); є) коло дачого (напр. *обисц, оїрадзиц, обнєсц*). Од значеньох хтори не маю ані дієслова ані применовніки кед ше хасную окреме видзелєни: а) велька мира дії (напр. *набеїац ше, насїац ше, наробиц ше, викричац ше, видоволїц ше, сїиц ше, зайриїоведац ше, їрєссц ше*); б) мала мира дії (напр. *їодскочиц, наклонїц ше, їрилєїнуц, ошмихнуц ше*); в) неопредзена мира (напр. *зашїївац, зайлакац*) и, цо окреме значне, г) цалком закончена дія (напр. *їрєчїїац, їреджобнуц, змиц, зруциц, одвалїц, заруцац, научиц*). Приводзаци прикмету законченосци (доконченосци), на хторей, попри прикмети незаконченосци, базує своєю похопєне категорїї вида, до вязи зоз значєнями префиксох и, гу тому, видзелюючи значене цалком законченей дії як окремене, Кочиш, индиректно, указує же законченосци, а самим тим и незаконченосци неоправдано придавана ключна улога у категорїї вида (так напр. при префіксу *з-* як треце значене видзелєне праве значене ”звершена робота”). Кочишово попатрунки превжати и убудовани до *Грамаїїики рускоїо язика* (Рамач, 2002: 113-116).

3. ВИДЗЕЛЬОВАНЄ ДІЄСЛОВНЕЙ КАТЕГОРІЇ АКЦІОНСАРТА

Нови третман дієсловней категорії вида у директней вязи зоз видзельованьом ещи єдней дієсловней категорії – категорії акціонсарта. Термин *акціонсарти* до славістики уведол С. Агрел од початку ХХ века, точнейше од 1908. року, намагаючи ше поцагнуц линию розгранїченя медзи лексичними и граматичними значеннями дієсловох. Агрел гуторел о потреби розликованя двох принципиелно розличних зявеньох – граматичней категорії вида (*Aspekt*) и окремней категорії акціонсарта хтора не ма граматични вираз, але ше базує на значеньох як напр. ”повторйованє”, ”початок” и других значеньох хтори сообщує дієслово, углавним преїг префіксації (*Aktionsart*) (Иванова, 1961: 13).

Видзельовани значеня у славістичних вигледованьох аспектологове подводзели под рижни термини. Шахматов их наволовал *їодвиди* (Шахматов, 1963: 474-475), Стеванович – *значеньски видово вирази* (Стевановић, 1989: 534-538), а Маслов – *сїособи дії*. Понеже аспектологове способи дії у початку розпатрали лем зоз лексичней точки патреня, видзелюючи ширши або узши лексични значеня, пришло до зявйованя рижних основних поняцох и терминох у славіанскей аспектології. Маслов существуюци поняца и термини обединел и предкладаел 25 способи дії (Маслов, 1965: 53): 1. *ингресивни*, *їочинаюци* (*инкоаїтивни*) напр. *їреївариц*, *їорушац*, *зашушоїац*; 2. *аугментїаїтивни* (*инїензивни*, *еволуїтивни*) напр. *розїрийоведац ше*, *розбешнїц ше*; 3. *делимїїаїтивни*, *оїранїчуюци*, *оїранїчено-їїирваци* (*дейтерминаїтивни*, *їреїтерїїаїтивни*, *оїредзелюуюци*, *аїшенуаїтивни*, *деминуїтивни*) напр. *їолєжиц*, *їошедзиц*, *їобешедовац*; 4. *їердураїтивни* (*їїирвацо-оїранїчуюци*) напр. *хоровац*, *їрелєжиц*, *їребувац*; 5. *аїшенуаїтивни*, *зметчуюци* (*деминуїтивни*, *зменшуюци*) напр. *їоїїивковац*, *їоходзковац*, *бежжац*; 6. *оїцерезулїїаїтивни* (*їїерминаїтивни*, *ефекїїивни*) напр. *розоружац*, *висц*, *їолнїц*, *вицекац*; 7. *сїециально-резулїїаїтивни* (*дефинїїивни*, *финїїивни*) напр. *вишмейовац*, *забешедовац ше*, *зацїхнуц*, *їрейлациц*; 8. *комїлейїивни* напр. *доїисац*, *доїориц*; 9. *финїїивни*, *цесайїивни* напр. *їаїолудньовац ше*, *наєсц ше*; 10. *сайїивни*, *сайїураїтивни* (*сайїивно-аугментїаїтивни*) напр. *набеїац ше*, *набавиц ше*, *нашейїац ше*; 11. *сумарни*, *кумуляїтивни* (*їїїераїтивно-резулїїаїтивни*) напр. *наноїиц* [древа], *начїїац ше* [романи]; 12. *дистїрибуїтивни*, *розїоредзуюци* напр. *їробовац*, *уїадовац*; 13. *сумарно-дистїрибуїтивни*, *кумуляїтивно-дистїрибуїтивни* напр. *їонаїравяц*, *їовискаковац*; 14. *семелфакїїивни*, *єднодїйови* (*хвилькови*, *єдноразови*) напр. *махнуц*, *крочиц*, *оддриліц*; 15. *муїїаїтивни*, *їременлїви* (*инкоаїтивно-резулїїаїтивни*) напр. *сохнуц*, *моцнїц*, *сїариц*; 16. *їїїераїивни*, *мулїїїликаїивни*, *фреквенїїаїивни* (*вецейразови*) напр. *засдац*, *зайисовац*, *вїїивац*; 17. *деминуїтивно-їїїераїивни*,

їреривацо-змениуюци (їреривацо-їїриваци, їреривацо-разови) напр. їокаш-льовац, сїїрикац; 18. комийїайїивни, здружуюци (їїирвацо-комийїайїивни) напр. їрїїваряц, їрїїїивовац; 19. зложено-инїїензивни напр. ойисовац, виїравац; 20. їїирвацо-дисїїрибуїїивни напр. їорошовац, їошїивовац, вишмеїивовац ше; 21. мулїїїликаїїивни, вецейразови (вельофазови) напр. махац, джубац, їомбац; 22. сїїайїални, сїїани (сїїайїивни) напр. сїїац, сїїац, любїц; 23. еволуїїивни, розвойїни (дураїїивни) напр. шиц, роснуц, квїїїнуц; 24. одреджено-моїїорни, моїїорно-нєразови, єдноайїрямни напр. исц, нєсц, бежїц; 25. неогреджено-моїїорни, моїїорно-разови, вецейнайїрямни (їїїераїїивни, вецейразови) напр. ходзиц, ношиц, беїац.

Число груп способох дії варира од автора по автора. Дюро Грубор, наприклад, на материялу сєрбскогорватского языка, групуюци дієслова по способу ступаня до парох, по количеству оконченосци перфективних дієсловох и по файти дії, розликує дваецц групи дієсловох (Грубор, 1953: 11-13). Критикууюци методологийни блуканя у аспектологїйних вигледованьох, М. Ридянович видзелює три дистинктивни точки за розликованє вида и акционсарта: 1. вид одражує субективни розлики у спатраню дієсловней дії т. є. розлики хтори сущєствую у розуму субекта, док акционсарт указує розлики хтори сущєствую у обективним швецє; 2. вид граматична категория, акционсарт семантична; 3. факт же ше вельке число акционсартох (способох дії) зявює у обидвох видових модалитєтох указує же акционсарти уствари розлични дієслова, а факт же ше векшина дієсловох може зявиц у обидвох видових модалитєтох без ясней пременки значєня указує же вид одражує лєм розлични ниянси (facets) у реализації єдних истих дієсловних ситуаційох (Ridanović, 1976: 9). Ридянович, медзитим, тоти дистинкції не применює у анализи. У каждим случаю, вид не цалком независни анї од обективного швета анї од семантики, а кєд же акционсарти наисцє розлични дієслова, не треба заключиц же вони не участвую у прєношеню ниянсох у реализаційох дієсловних ситуаційох.

Класификация акционсартох хтору предложєл Зєно Вєндлєр мала огромни уплїв у аспектологїї. Вон розликує *акїїивносци* (*activities; A was running at time t*), *сїїани* (*states; A loved somebody from t₁ to t₂*), *виїїворєня* (*accomplishments; A was drawing a circle at t*) и *досяїїнуца* (*achievements; A won a race between t₁ and t₂*) (Vendler, 1967: 106). Же би прецизнєйше представєла Вєндлєрово групи дієсловох, Лорєл Бринтон кєждєй з групох приписує штири семантични означєня: *сїїайїивносц*, *їїирванє*, *цїль* и *волю* (*stative, durative, telic, voluntary*) та *сїїани* характеризую означєня: +стативносц, +тирванє, -цїль и -воля; *акїїивносци* характеризую означєня: -стативносц, +тирванє, -цїль и +/-воля; *виїїворєня* характеризую означєня: -стативносц, +тирванє, +цїль и +/-воля; *досяїїнуца* характеризую означєня: -стативносц,

+ціль, -тирванє и +/-воля (Brinton, 1988: 29). Рушаючи од Вендлерових постановок за одредзованє категорії акционсарта и идейох Бринтоновой, Предраг Новаков ясно оддзелює акционсарт од вида и розроблює основу за дефинованє акционсарта преїг дїстинктивних означеньох. По нїм акционсарт представя обективни розлики у природи дїєсловней ситуації (*активности, стїан, виїворенє, досяїнуце*), хтори дефиновани на основи комбинованя означеньох *стїатївности, їїрванє и цїль*. Означенє +стативносц указує на то же ситуація похопена як процес, -стативносц на то же ситуація не похопена як процес; означенє +тирванє указує на тирванє ситуації, означенє -тирванє на одсуство тирваня; означеня +цїль и -цїль указую на то же чи ситуація чежи або не чежи гу цїлю. Активносци представяю тип ситуаційох одредзених зоз: -стативносц, +тирванє, -цїль; стани представяю тип ситуаційох одредзених з означенями: +стативносц, +тирванє, -цїль; витвореня характеризую означеня -стативносц, +тирванє, +цїль; досягнуца характеризую означеня -стативносц, -тирванє, +цїль (Novakov, 1991; 44-48). Цо ше дотика других значеньох напр. "сативносц", "аугментативносц", "частотносц", "деминутивносц" и других, Новаков трима же ше можу означиц як секундарни у рамикох одредзеного типа ситуації (исте: 77). Автор тих шорикох видзелєни типи ситуаційох утврдзел и у руским язїку (Фейса, 2005: 120).

Зоз видзельованьом категорії акционсарта обачуєме, а то винїмно значне за нови третман дїєсловней категорії вида, же скорейша базична опозиція дїєсловней категорії вида у сущносци лєм єдна зоз опозиційох хтора характеризує категорию акционсарта. Ото Єсперсен свойчасово предклагал же би ше категория вида спатрала аж преїг седем окремих дїстинкційох, а не лєм преїг єдней: законченосц – незаконченосц. Слово о шлїдующих дїстинкційох: 1. дїстинкция медзи аористом и имперфектом; 2. дїстинкция медзи конклузивнима и неконклузивнима дїєсловами; 3. дїстинкция медзи тирвацїма и хвїльковїма дїєсловами; 4. дїстинкция медзи законченосцу и незаконченосцу; 5. дїстинкция медзи поєдинєчну роботу, узвїчаєну або роботу хтора ше повторює; 6. дїстинкция медзи стабилносцу и пременку и 7. дїстинкция медзи импликацию и неимпликацию резултата (Jespersen, 1958).

Опозиція законченосц – незаконченосц подлегує критики найбаржей прето же граматична категория, заснована на тей опозиції, допущує неясни и двосмыслово интерпретації. То у славїстїки спрїчинєло видзєнльованє двох домінантних видових теорїйох хтори ше розликую по тим же законченому виду приписую або преношенє целосносци ситуації або досягованє цїля ситуації. Понеже а) цїль представя и єдно зоз означеньох акционсарта и б) же ше векшина славїстох склада у тим же цїль у ствари манифес-

тация результативности, хтора характеризує результативни способ дії, односно, з другима словами, акционсарт, потримуєме теорию по хторей ше такв. законченому виду приписує преношенє целосности. И пригварки Виноградова и Авиловой о хторих було слова а зоз хторима ше наводно негира значенє целосци тиж мож оспориц. Твердзело ше же дистрибутивни и сумарно-дистрибутивни дієслова (напр. *їосїаговац, їовибивац, їовируцовац*) не компатибилни зоз значеньом целосци бо преноша ситуації зложени зоз вещей часцох. З оглядом же наведзени дієслова походза од дієсловах *сїаговац, вибивац, вируцовац*, хторих характеризує преношенє зложеносци, розпорядка, та и рядошліда нука у одредзеної ситуації, розумліве присуство або, лепше повесц, затримованє тих прикметох при дієсловах зоз префиксом *їо-*, попри зявйованя новей прикмети – спатраня ситуації у ей целосности.

4. УТВЕРДЗОВАНЄ БАЗИЧНЕЙ ВИДОВОЙ ОПОЗИЦІЇ

Применюючи даскельо синтаксични тести, Ридянович утвердзел же ше у основи видовой спрочивености находза *цалосц – сїрукїтура*, а не *законченосц – незаконченосц* (Riđanović, 1976: 91). Тести хтори вон хасновал (исте: 80–83) применліви и на руски дієслова. Перши синтаксични тест ше дотика дієприсловніка терашнього. Факт же ше форми дієприсловніка терашнього у сербскогорватским (але и у руским) формую з дієсловах незаконченого вида, а не з дієсловах законченого вида, толкує ше з тим же имперфективни дієслова преноша нецалосц т. є. структуру ситуації и оможлївою видзельованє єдного сегмента хтори ше потим вяже за ситуацію виповедзєну з перфективними дієсловами у главним виречєнє. Понеже перфективни дієслова виповедаю ситуацію цалосно, вони не вигодни за видзельованє сегмента (напр. *Шедзаци на лавочки, збачел ю. Чиїаюци кнїжку, здоїагал ше своїоїо гзецинсїва*).

Други синтаксични тест у вязи зоз зявєньом лєм имперфективних дієсловах у презенту. Як и у предходним случаю причина не у способности тих дієсловах преношиц незаконченосц ситуаційох, але у їх способности преношиц структуру ситуаційох з чим ше творя условия за запровадзованє вязи зоз даєдним сегментом структури датеї ситуації и хвильку бешеди. При перфективних дієсловах такеї вязи нет; преношенє целосци ситуації з перфективними дієсловами може ше витвориц лєм у сферах будучности и прешлосци, а до вязи зоз хвильку бешеди не приходзи. Прето, на єдним боку, *Я їишем*, а на другим, *Я найисал* и *Я найишем*.

Треци тест ше дотика фазових дієсловах напр. *їочац, їрестїац, їредлужиц* зоз хторима ше як обовязни дополнєня зявюю имперфективни дієслова (напр. *Почал їищац*, але **Почал їиснуц*). Ридянович дава толкованє же имперфек-

тивни дієслова обовязни як дополнення фазовим дієсловом бо, преношаючи структуру, допущую видзельоване єдного сегмента (початка ситуації, кінця ситуації або початка предлуження ситуації) хтори ше вяже за ситуацію виповедзену зоз фазовима, перфективними дієсловами. Вон визначає же, кед би законченосц, а не целосносц, була основне значенє перфективних дієсловах, не було би препреченя же би ше и перфективни дієслова зявели у функції дополнення, цо причина же ше проциви хаснованю традиціональних терминох *їперфективносц* – *имїперфективносц* и за одвитууюци трима термини *їоїтивносц* – *аїоїтивносц* (Ridanović, 1972: 150).

Новаков додава ещи два тести: 1. обовязносц перфективних дієсловах у часових виреченьох зоз *кед*, кед у главним виреченю будуци час (напр. *Кед зошиє кошулю, їридзе*); 2. обовязносц перфективних дієсловах у случаю модификації зоз присловніком *цалком* (напр. *Вон цалком їрейисал їексїї*) (Novakov, 1991: 74).

Дієслова зоз нукашню граніцу хтори послужели за тезу же результативносц т. е. унапряменосц на результат и витворене того результата основа категорії вида находзимо медзи групами способох дії (оп. общерезультативни способ дії Маслова). Результативни дієслова ступаю до парох як напр. *їолнїц* – *найолнїц*, *зарасїац* – *зароснуц*, *вицекац* – *вичечиц*, *давац* – *дац*, *виходзиц* – *висц* и др. хтори традиціональним граматичаром служели за илюстрацію незаконченого и законченого вида. Кед би результативносц, цільносц лебо законченосц и могли буц основа за видову спротивеносц у наведзених прикладах, вони то не кед до огляду вежнемо цалу язичну матерію. Чежко прилапиц толкованє же напр. дієслово *сїац*, як стативне дієслово, характеризує преношене чеження гу даякому результату одн. цілью, цо би було пресудне за наставанє дієсловах *одсїац*, *засїац*, *їресїац* и др. З уключованьом означеня ціль до категорії акціонсарта, як єдине означенє од пресудного значеня за категорію вида надрилює ше означенє целосци. У шицких случаюх кед результат, ціль лебо граніца наглашени, значенє целосци дії неоддзелїво присутне.

О целосци як о основним означеню законченого вида бешедує и И. В. Исаченко: ”Зоз дієсловами законченого вида на дію патримо звонка и видзиме ю як целосц, при чим фази початок, стредок и кєнец зведзени на єдну фазу, а з дієсловами незаконченого вида на дію ше патри як на процес и дію видзиме знука, зоз стредку, розтворену, у цеку єї витворїюваня, региструуюци початок, стредок лебо кєнец” (Исаченко, 1960: 132-133). Констатация же ше шицки фази зводза на єдну не найвигоднїйша за дзепосєдни дієслова, напр. за фінитивни и ингресивни дієслова. Чежко бешедовац о обєднїюваню шицких фазох починауюци од початнїй по закончуюцу у реалізаційох хтори ше преноша з тима дієсловами. И попри тим же у прикладу зоз фи-

нитивним дієсловом *Наєд ше* чежко спатриц початок, а у прикладу зоз ингресивним дієсловом *Лісце замушоїтало* чежко спатриц кінєц реалізації датеї ситуації, сами фази тих ситуаційох (у першим прикладу закончюца фаза, а у другим прикладу початна фаза) наисце цалосно спатрени.

Окремну увагу заслужує анализа Бондарка (Бондарко, 1971: 11-12) з хто-ру ше намагал утвердзиц семантични зміст законченого и незаконченого вида у русийским язичу кед 1. уключел не лем єдно семантичне означєне, але цали шор таких означєньох; 2. вжал до огляду рижни типи одношеня спрам даєдного означєня: +, кед означєне вше виражене з даєдну форму; -/+ , кед означєне може буц виражене; -(+), кед можлівосц виражованя означєня огранічена зоз синтаксичними и лексичними умовами; (-)/+, кед зоз синтаксичними и лексичними умовами огранічена можлівосц невиражованя означєня; -, кед виражованє означєня з дату форму виключене; 3. семантични означєня одредзел спрам вязаня видових формох за одредзени видово значни слова (напр. *длуїо, часїо, нараз*). Бондарково вигледованє тиж указує же доминанту семантичного зміста законченого вида треба гледац у здруженосци означєньох +цалосносц и -процесуалносц, а незаконченого вида – у здруженосци означєньох +процесуалносц и -цалосносц.

Автор тих шорикох насампредз свидоми же основна розлика медзи висловами *Вон чийїал* и *Вон їречийїал*, односно медзи реалізациями двох дієсловних ситуаційох (*чийїац* и *їречийїац*) хтори змесцени до сегменту прешлосц, не у їх видзеню як закончених и незакончених, бо, з оглядом же су локовани до сегменту прешлосц, обидва су у сущносци закончени; основна розлика у їх видзеню як цалосних (тотивних) або нецалосних (атотивних). Кед слово о реалізованю тих двох дієсловних ситуаційох до сегмента будучносц вони поготов не могу буц видзени як закончени або незакончени, з оглядом же ше у хвильки виповеданя могли анї не почац реалізовац а пре свою модалну природу питанє и чи ше вообщє почню реалізовац; цалосно односно нецалосно, медзитим, могу буц спатрени (Фејса, 2005: 215-216).

5. ЗАКЛЮЧЄНЄ

На основи виложеного у основи хаснованя традиційно наволованого *законченоїо вида* находзи виражованє *цалосносци* ситуації. Зоз значєньом ”цалосносци” облапяме и значєня хтори слависти преглашовали за примарни (напр. ”законченосц”, ”досягованє резултата”, ”досягованє граніци” и под.), зоз хторих у русинистики визначованє лем значєне ”законченосци”. З другого боку, доминантне значєне традиційно наволованого *незаконченоїо вида* хторе би облапйовало шицки споминани (”процесуалносц”, ”тирванє”, ”цек ситуації”, ”чеженє гу цилю”, ”неограніченосц” и под.), ми находзимє

у виражованю *нецалосности* ситуації. Цо ше дотика виражованя тирваня дії и повторйованя, вони не інгерентни дієсловом незаконченого вида, односно нецалосного видового модалитету, бо виражованє тирвацей дії и повторйованя завиши од контекста.

З оглядом же сущности видовей опозиції не обачуєме у опозиції *законченосц – незаконченосц*, не тримаєме ані же термини *їперфективни – имїерфективни* одвитуєци. Хаснованє тих терминох неадекватне медзи иншим и прето же сугерує же шицки ситуації реалізовані у сегменту прешлосци закончени, а то, розуми ше, далєко од основного семантичного зміста категорії вида. Тиж так, почежкосц представя и толкованє будучих ситуаційох як закончених, односно незакончених, а вони ше ані не почали реалізовац, а питанє чи ше вообщє и реалізує у будучности. Под категорію дієсловного вида, спрам того, подроумюєме можлівосц спатраня ситуаційох цалосно (тотивно) и нецалосно, у структури (атотивно). Блізке нам и становиско Комрія хтори основну опозицію категорії дієсловного вида зводзи на спатранє ситуаційох *звонка – знука*, односно на опозицію *цалосносц – стїруктура* (Comrie, 1991: 30). Пре визначенє, категорію вида найзжаштє дефінуєме як граматикалізовані вираз спатраня реалізації дієсловней ситуації як тотивней або атотивней.

Видзельованє категорії акціонсарта вецейністо хасновите, а окреме же оможлівює толкованє специфичности стативних дієсловах. Стативни дієслова представяю винїмок у видовей системи пре своїо семантични означєня +стативносц и -ціль пре хтори ше и одупераю формованю видових парох. Кед им контекст створи условия за здобуванє означєнох +ціль (найчастейше преїг обезпечованя обєкта, за чийо витворенє або досягнуцє необходима и одредзєна активносц) вони од атотивних можу постац и тотивни (напр. *Будзе мир!*).

ЛИТЕРАТУРА

- Авилова, Н. С. (1976). *Виг ілаїола и семанїшка ілаїольної слова*. Москва: Наука.
- Бондарко, А. В. (1971). *Виг и время русской ілаїола: Значение и уїойїребление*. Москва: Просвещение.
- Brinton, L. (1988). *The Development of English Aspectual Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1991). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Фейса, М. (2005). *Време и виг у русинском и енїлеском језику*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику.
- Фейса, М. (2009). *Функционованє констїрукції/форми Вø у їреношеню часо-вигових одношеньох у їрїюведкох Гавриїла Косїельника*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику.

- Грубор, Ђ. (1953). *Аспектна значења*, I-II. Загреб: Рад ЈАЗУ.
- Исаченко, А. В. (1960). *Грамматический строй русского языка в соотнесении с словаком: Морфология*, II. Братислава: Издательство Словацкой академии наук.
- Иванова, И. П. (1961). *Вид и время в современном английском языке*. Ленинград: Ленинградский университет.
- Jespersen, O. (1958). *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen and Unwin.
- Кочиш, М. М. (1977). *Грамматика русского языка: Фонетика - морфология - лексика*, I. Нови Сад: Покрајински завод за издавање учебника.
- Кочиш, М. М. (1978). *Лингвистички роботи*. Нови Сад: Руске слово.
- Костельник, Г. (1975). *Проза*. Нови Сад: Руске слово.
- Маслов, Ю. С. (1965). Система основных понятий и терминов славянской аспектологии. В: *Вопросы общей языкознания*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 53-80.
- Мучник, И. П. (1971). *Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке*. Москва: Наука.
- Novakov, P. (1991). *Glagolski vid i akcionsart u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*, neobjavljena doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Петрухина, Е. В. (1977). Категория глагольного вида и транспозиция морфологических форм (на материале чешского языка в сравнении с русским). *Вестник Московского университета*, 6. Москва: Московский университет, 32-41.
- Рамач, Ю. (2002). *Грамматика русского языка*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски јазик и литературу.
- Рассудова, О. П. (1982). *Употребление видов глагола в современном русском языке*. Москва: Русский язык.
- Ridanović, M. (1972). A Reinterpretation of Verbal Aspect in Serbo-Croatian. In: Filipović R. ed. (1969-1974), *Studies*, 5, 110-159.
- Ridanović, M. (1976). *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*. Cambridge, Mass.: Slavica Publishers.
- Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевноејезичка норма)*, I-II. Београд: Научна књига.
- Шахматов, А. А. (1963). *Синтаксис русского языка*. The Hague: Mouton & Co.
- Vendler, Z. (1967). Verbs and Times. *Linguistics in Philology*, 97-121.
- Виноградов, В. В. (1972). *Русский язык*. Москва: Высшая школа.

Mihajlo Fejsa

BASIC OPPOSITION OF VERBAL ASPECT

SUMMARY

After a critical review of the standpoints of Ruthenian grammarians who considered that the basic opposition of verbal aspect is between perfectivity (completeness) and imperfectivity (incompleteness) author argues for the establishment of new verbal category – aktionsart and considers that the basic opposition of the verbal aspect is between totivity and atotivity. Aspect has been defined as a grammaticalised expression of viewing the realization of a verb situation as totive or non-totive. The totive mode conveys the realization of a verb situation as a whole; the non-totive mode conveys the realization of a verb situation as a structure, comprising several meanings concerning structure such as "process", "on-going activity", "duration", "unlimitedness", "incompleteness", etc. In the paper the author discusses the category of aktionsart as well and points to the distinction between aktionsart meanings and aspectual meanings. The introduction of the category of aktionsart proves to be quite useful for explaining the resistance of stative verbs to form aspectual pairs in Ruthenian. The stative verbs present an exception in Ruthenian aspectual because of their semantic features +stativity and -telicity.

Keywords : Ruthenian, tense, aktionsart, perfectivity, imperfectivity, totivity, atotivity